

הקסטל הולכים בשביל הערכים

מדריך למדריך - ערכת הדרכה לפעילות באתר הקסטל המתחדש

בן אדם למקום

www.parks.org.il | *3639 |

הקדמה

הביקור באתר הקסטל המתחדש, ובעיקר בתחנות ההפעלה שבשביל הערכים, דורש מהמבקרים להיות אקטיביים. רוב התחנות דורשות מאמץ פיזי ועבודת צוות של חברי הקבוצה. אנו מאמינים שבדרך זו יוכלו המבקרים להתנסות בחוויה המדגישה וממחישה את הערכים שהובילו את הלוחמים על ההר לפני שנים רבות. ההתנסות בתחנות תמחיש למשתתפים את הערכים המודגשים בכל תחנה ותסייע להם להבינם וליישם אותם בחיי היומיום.

בכל תחנה מוצבים שלט, שעון עצר ואינטרקום. השלט מתאר את התחנה. בצדו האחד ציטוט שקשור לערך המיוצג בה ובצדו השני הנחיות לפעילות.

שעון העצר חיוני למסגרת הזמן של הפעילות ויש להפעילו לאחר מתן ההנחיות למשימה. לכל קבוצה מוקצב זמן המאפשר סבב אחד בלבד, ולכן לא ניתן להפעיל את שעון העצר מחדש. אם שעון העצר הופעל בטעות, יש לקיים את הפעילות לפי הערכת זמן ולהשתדל לעמוד במסגרת הזמן המוקצבת לתחנה.

לחצן האינטרקום מאפשר תקשורת עם עובד האתר למקרה שנדרש סיוע.

בתחנות משולבות גם מצלמות המחוברות לחדר הבקרה. מטרתן למנוע שימוש לא ראוי במתקנים ולאפשר ויסות של תנועת המבקרים.

המבקרים נדרשים לעבור בדרך מורכבת, ולשם הצלחת הפעילות חשוב מאוד לשמור על כללי המשימות ועל אופן ההתנהלות בתחנות.

בכל תחנה יציג מדריך הקבוצה את הערך המיוצג בה באמצעות סיפור רלוונטי מן הקרב. לאחר מכן יתאר המדריך את המשימה ויסביר את כלליה, ובהם מסגרת הזמן שהמשתתפים נדרשים לעמוד בה. את ההנחיות לפעילות יש להקריא מתוך השלט שבתחנה. על המדריך להדגיש את נוהלי הבטיחות בכל תחנה ותחנה. לאחר ביצוע כל משימה ניתן לערוך דיון שיקשור בינה ובין סיפור הקסטל והערך המיוצג בתחנה. בערכה זו מוצעות שאלות אפשריות לדיונים כאלה.

מבוא

אתר לאומי הקסטל עבר שינוי משמעותי במטרה להמחיש את סיפור הקרבות של מלחמת העצמאות לצעירים הבאים בשעריו. האתר מציע כעת למבקרו חוויה אינטראקטיבית ופעילה הממחישה את הערכים שעמדו בבסיס הקרבות. בין תחנות האתר צועדים המבקרים בשביל נופי המאפשר להם ליהנות מהסביבה הטבעית ומעוצמת הנוף של מבואות ירושלים ולהתבונן בזירת התרחשותם של הקרבות בדרך אל העיר.

הערכה שלפניך אינה מציגה את סיפור הקרבות של הקסטל במלחמת העצמאות וגם לא את ההיסטוריה הקודמת להם. לכך נועדו הכשרות רבות של משרד התיירות, משרד החינוך וגופים אחרים. ערכת ההדרכה נועדה לענות על צורך הנובע מהייחוד שבפעילות לנוער – האימון הערכי. ארבע תחנות המסלול שבאתר ממחישות ארבעה ערכי יסוד שבאו לידי ביטוי בעת הקרבות, ערכים שחלקם מוטמעים כיום בצבא ההגנה לישראל: נחישות, רעות, מנהיגות ואמינות. הדרך שבה הערכים מוצגים לקוחה מעולם הלמידה ההתנסותית כלומר למידה בדרך של התנסות ובאמצעות פעילות שבמרכזה מושגים וערכים, ניתוח התנהגות של קבוצה, הפקת לקחים ועיבוד הפעילות. בארץ מוכר תחום הלמידה ההתנסותית מפעילויות אימון קבוצתי בטבע (outdoor – outdoor training).

הדרכה של למידה התנסותית דורשת הכנה והיערכות מראש. משום כך אנו עורכים הכשרות למובילי קבוצות, ולשם כך גם הופקה ערכת הדרכה זו...

המסלול נפתח בהקרנת סרט מקדים, ממשיך דרך ארבע התחנות ומסתיים בהקרנת המיצג המסכם. משך הפעילות כולה הוא כשעתיים. אופי הפעילות מחייב התקדמות רצופה של הקבוצות כבר מתחילת הקרנתו של הסרט המקדים. כל עיכוב עלול לפגוע בקבוצות הבאות ולכן נדרשת תשומת לבם של המדריכים והקפדתם על לוחות הזמנים ועל נוהלי ההדרכה באתר. יש להגיע לאתר כארבעים דקות לפני המועד שהוזמן, כדי לאפשר זמן לשירותים, להתארגנות ולהדרכת רקע על האתר לפני היציאה למסלול.

העמידה בזמנים חיונית במהלך הביקור באתר. המדריך הנכנס לאתר עם קבוצתו מתחייב לעמוד בלוחות הזמנים כדי לא לעכב את הקבוצות הבאות ולפגוע בפעילותן. אי-עמידה בזמנים עלולה להביא לביטול הביקור או לדילוג על קטעי מסלול.

נשמח לקבל מכם משוב על ביקורכם באתר, ובכלל להיות בקשר. אני מאחלת לכם ביקור פורה ומשמעותי,

מנהלת אתר לאומי הקסטל,
רונית רוזן

פעילות האימון הערכי

שיירות עולות בדרך לירושלים הנצורה, קרבות ועשן, הקשר נותק והלוחמים נצורים – כל אלו ירגשו בוודאי רבים, ומדריך או מדריכה מעולים ייטיבו לספר את הסיפור. אך הביקור באתר הקסטל המתחדש מציע כעת חוויה פעילה ואינטראקטיבית, כזו שתעמיד את חברי הקבוצה בפני דילמות המייצגות ערכי יסוד שהתבטאו בקרבות הקסטל ותדרוש מהם לקבל החלטות בזמן אמת. החוויה הייחודית בתחנות הלמידה ההתנסותית תמחיש את הערכים שהתגבשו על גבעת הקסטל – נחישות, רעות, מנהיגות ואמינות. ערכים אלו מהותיים בחיים הצבאיים ואף בחיים האזרחיים – בין אדם לחברו, בקרב המשפחה, במסגרת תעסוקתית ובקהילה. אלו הן המטרות שעמדו לפנינו בעת פיתוח הפעילות באתר:

1. **המחשת מורשת הקרב של האתר.** הקרב על הקסטל הוא חלק חשוב ביותר מהמערכה על ירושלים, שעיצבה את גבולותיה של המדינה הצעירה. לכן ביקשנו לתווכו למבקרים הצעירים.
2. **חשיפה לערכים שגובשו בקרבות הקסטל.** הערכים המיוצגים בתחנות עיצבו את רוח צה"ל ואת דמותו לאורך הדורות. המבקרים יחוו באופן פעיל ערכים שבאו לידי ביטוי בקרב על הקסטל במלחמת העצמאות.
3. **חיזוק הקשר לירושלים.** העיר, הנשקפת מראש הגבעה, הייתה מטרתם של קרבות השליטה על האתר ועמדה לנגד עיניהם של הלוחמים בקרב. חוויית הפעילות בתחנות תמחיש את חשיבותה הרוחנית והלאומית של ירושלים.

לפניכם, כמובילי הקבוצה, עומדים שני מסלולים לבחירה – הראשון הוא המסלול הפעיל ובו תחנות הפעילות, והשני הוא המסלול הרגיל, המציג את סיפור הקרבות ואת נופי ירושלים וסביבתה באמצעות שילוט ושני סרטים. **ערכת הדרכה זו מתייחסת למסלול הפעיל בלבד.**

מה תמצאו בערכת ההדרכה?

הערכה כוללת היסטוריה מקוצרת של האתר, מידע על התחנות החדשות ועל דרכי הנחיית הקבוצה, כמה סיפורים מאחורי הקלעים ורשימת קריאה למעוניינים להרחיב את ידיעותיהם על קרבות הקסטל. הנחת המוצא היא שהמדריכים עברו את ההכשרות הרלוונטיות להדרכה באתר הקסטל. חומר להרחבת הידע על הקסטל ולדגשים כלליים בהדרכה תוכלו למצוא באוגדן ההדרכה.

קישור לאוגדן
ההדרכה

היסטוריה ומורשת של אתר הקסטל

חשיבותו של הקסטל לאורך ההיסטוריה נבעה מסמיכותו לירושלים וממיקומו האסטרטגי: האתר עומד על גבעה הנישאת לגובה 779 מטרים וחולשת על הדרך לירושלים. בתקופה הרומית נבנתה בפסגת ההר מצודה, קסטלום (CASTELLUM), ומכאן שמו של המקום. בתקופה הצלבנית נבנה בפסגה המבצר הצלבני "קסטלום בְּלוּוֹאָר" (מבצר יפה-נוף), אך מהמבצר הזה לא נותר שריד. במאה ה-19 חיו במקום תושבים ערבים בודדים וב-1869 נסללה ממנו דרך לירושלים, שביל מרוצף חצץ.

נקודת התצפית שמעל בית המוכתר של הכפר, החולשת על הדרך לעיר, ממחישה את חשיבותו האסטרטגית של האתר ושל המאבק עליו ואת נחיצותם לצורך חיזוק ושימור האחיזה היהודית בירושלים. מנקודת התצפית נראים חלקים מירושלים המערבית ומשכונות ירושלים שנבנו אחרי מלחמת ששת הימים (1967): מבשרת ציון, מוצא, קולוניה, שכונת הר-נוף (הכפר דיר יאסין), גבעת שאול, רוממה (בנייני האומה, מלון הולדיי אין), שכונת רמות ונבי סמואל. אך ירושלים הנחשפת כעת מנקודת תצפית זו שונה מירושלים של תקופת המנדט הבריטי ומלחמת העצמאות. מרבית המרחב הבנוי הנראה מנקודת התצפית שייך לפעילות הפיתוח שנעשתה בירושלים לאחר מלחמת ששת הימים. בתקופת המנדט, עיקר ההתיישבות היהודית שמחוץ לחומות הייתה בחלקים הצפון-מערביים של העיר. מגמה דמוגרפית זו המשיכה את מגמת ההתפשטות של ירושלים היהודית שהחלה בסוף התקופה העות'מאנית. באגן העיר העתיקה הייתה ההתיישבות היהודית מוגבלת לרובע היהודי, הנמצא בקרבת הכותל, ולרכס הר הצופים. מרחב העיר העתיקה אינו נראה מנקודת התצפית, אך מבואות ירושלים מציינים עבורנו את העיר ("מבשר את ציון").

ירושלים הוכרה כמקום מקודש לאחר שדוד העלה אליה את ארון הברית מקריית יערים – אולי בתוואי העובר סמוך לאתר הקסטל – ושלמה בנה את בית המקדש. מאז ימי דוד הפכה ירושלים לעיר הקודש של העם היהודי. חשיבותה ההיסטורית מתבלטת על רקע נתוני הגיאוגרפיים והכלכליים הבעייתיים – קשיי הגנה, מחסור במים ומחסור בעורף חקלאי. יתרה מזו, עצם הנוכחות היהודית בעיר הייתה מוגבלת בתקופות שונות בהיסטוריה. ואף על פי כן הפכה ירושלים למושא החלומות והתפילה של היהודים ברחבי העולם.

היישוב היהודי זכה לבסס את מעמדו בעיר ולבנות בה שכונות ומוסדות רק במחצית השנייה של המאה ה-19, ושגשוגו נמשך גם בתקופת המנדט הבריטי. בשיאה של תקופת המנדט, כ-100,000 איש מתוך 160,000 תושבי העיר היו יהודים; יהודי ירושלים היו אז חמישית מכלל היישוב היהודי בארץ. כלל הגורמים הללו – חשיבותה הרוחנית של העיר, נתוני הדמוגרפיים ומצב היישוב היהודי בארץ – השפיעו על שיקוליהם של הארגונים הצבאיים במהלך מלחמת העצמאות.

כיבוש הקסטל היה חיוני להצלחתו של מבצע נחשון, מהקרבות המשמעותיים של מלחמת העצמאות. מבצע נחשון נועד להשתלט על הדרכים העולות לירושלים, שכן כלי הרכב המשוריינים שביקשו לעלות לבירה היו חשופים לחלוטין לאש הערבים. במהלכו של מבצע נחשון, בליל ה-2 באפריל 1948, כבשה את הכפר קסטל ואת המשלטים הסמוכים פלוגת פלמ"ח מגדוד הפורצים, בפיקודו של אליהו סלע. מיד לאחר מכן החלה פלוגת חיל שדה של ארגון ההגנה להתארגן להגנת הכפר והמוצבים מסביב. הערבים ניסו להשיב לידיהם את הנקודה האסטרטגית ובאחר הצהריים של ה-3 באפריל תקפו את משלט נחשון והרגו בו שלושה לוחמים. לוחמי הפלמ"ח וההגנה נטשו את המשלט והצטרפו לכוחות העייפים שעל ההר, שקיוו לשוב לתגבורת. בימים הבאים המשיכו הערבים את ניסיונות ההתקפה שלהם והצליחו להשתלט על המשלטים. בין ה-8 ל-11 באפריל התרחשו במקום קרבות עזים בניסיונות כוחות הצבא הישראליים לכבוש את הכפר. במהלך הקרבות נפלו חללים רבים משני הצדדים. אחד מהם היה עבד אל-קאדר אל-חוסייני, מפקד הכוחות הערביים באזור, שנהרג בבוקר ה-8 באפריל, ונראה כי הריגתו היא שעודדה את הלחימה הערבית העזה. מקרב ה-8 באפריל תיזכר פקודת הנסיגה של מפקד כיתת הפלמ"ח, שמעון אלפסי: "הטוראים ייסוגו, המפקדים יחפו על נסיגתם". כל מפקדי כוח הנסיגה נהרגו במקום שבו נעצרו לחפות על חייליהם.

חשיבותו של הקרב על הקסטל נובעת משלושה גורמים:

1. **פתיחה זמנית של הדרך לירושלים.** לפתיחת הדרך לירושלים הייתה, נוסף על חשיבותה המעשית, גם חשיבות פסיכולוגית לתושבים הנצורים בעיר ולמורל הישוב היהודי. הרעות והערבות ההדדית אפשרו ללוחמים להתמיד בקרב ולשמור על הדרך לירושלים פנויה במהלכו.
2. **הפקודה "הטוראים ייסוגו והמפקדים יחפו על נסיגתם".** פקודה זו הפכה לחלק ממורשת הקרב של הפלמ"ח, ואחר כך של צה"ל. היא מגלמת את ערך המנהיגות – לקיחת אחריות פיקודית והצבת דוגמה אישית לחיילים.
3. **לראשונה נוהל קרב בשעות הלילה, מבלי לתכננו מראש.** בהתמדתם ובדבקותם במשימה הפגינו הלוחמים נחישות, ולמרות הקשיים הרבים השיגו את המטרה ופתחו את הדרך לירושלים הנצורה.

עם תום המלחמה, במבט צפונה נראה מהקסטל גבול ירדן: המגדל הגבוה, הנראה בחלק הצפוני של מבשרת ציון, היה מחוץ לשטח הישראלי. בשל חששם של מפקדי צה"ל כי ירושלים תותקף נחפרו בקסטל התעלות והבונקרים שאנו רואים היום. סביב המבצר הוקם יישוב יהודי ששומר על הדרך לבירה ומהווה חלק משרשרת היישובים העוטפים את ירושלים. לקריאה מורחבת, לרקע ולמיקוד תוכני ההדרכה תוכלו להיעזר באוגדן ההדרכה של הגן הלאומי קסטל.

קישור לאוגדן
ההדרכה

מסלול דרך הערכים

מספר התחנה	שם התחנה	הנושא המרכזי	הרחבה	זמן
------------	----------	--------------	-------	-----

1	סרט פתיחה	רקע לסיפור הקרב ולתחנות הפעילות בשביל הערכים	תחילת המסלול. מרגע תחילתו של הסרט יתחיל המסע בין התחנות, עד לסיום מיצג הקרב	3 דקות
---	-----------	--	---	--------

2	הדרך לירושלים הנצורה: דרך הנחישות	עבודת צוות, שיתוף פעולה ונחישות למען מטרה משותפת	המשתתפים יעבדו כצוות במטרה לחצות יחד מסלול, כשהם נדרשים לעמוד על גבי לוחות ולקדמם כל העת לקדמת המסלול	2 דקות תכנון + 8 דקות לביצוע המשימה
---	-----------------------------------	--	---	-------------------------------------

3	למען אחינו הנצורים: קיר הרעות	סיוע ותמיכה הדדית, ויתור למען האחר למרות הקושי	המשתתפים יעברו לאורך קורה שמעליה תלויים חבלים. עליהם לעבור זה על פניו של זה מבלי ליפול מהקורה	2 דקות תכנון + 8 דקות לביצוע המשימה
---	-------------------------------	--	---	-------------------------------------

מספר התחנה	שם התחנה	הנושא המרכזי	הרחבה	זמן
------------	----------	--------------	-------	-----

3	הטוראים ייסוגו, המפקדים יחפו: מנהיגות (רוח המפקד)	מנהיגותו של המפקד, תכנון וניהול של פעילות צוותית	המשתתפים יבחרו מפקד ובעזרתו יתכנו כיצד לגעת בכמה שיותר ריבועים, בידיים וברגליים, ולתפוס אותם	2 דקות תכנון לפני כל אחד משני הסבבים, 2 דקות לביצוע – המשתתפים יתייצבו על הרחבה לפי התכנון והשופט יחשב את הניקוד
---	---	--	--	--

4	אמינות (בבונקר)	העברת מידע אמין ומהימן בין חברי הצוות בזמן אמת	המשתתפים יתבקשו לענות על חידות בזמן אמת ולהעביר מידע מהימן לחבריהם באזור אחר בבונקר, תוך התמודדות עם לחץ של זמן, רעש וחלל צפוף	6 דקות מרגע הכניסה לבונקר ועד לסיום המשימה
---	-----------------	--	--	--

5	מיצג הקרב: בור המים	סיפורו של הקרב על הקסטל	מיצג בהשראת לוחמי הדרך לירושלים, ובפרט לוחמי הקסטל. במהלך הסרט מוקרנים מהלכי הקרבות על גבי תבליט	כ-11 דקות
---	---------------------	-------------------------	--	-----------

הנחיות להפעלת קבוצות בתחנות ההתנסות

מה תמצאו בתחנה:

כל תחנה בנויה למשימה קבוצתית (שימו לב: משימה ולא משחק), שנושאה הוא אחד מערכי היסוד של המסלול. בכל תחנה ניצב שלט שמצדו האחד מוגדר הערך ומצדו השני כתובות הנחיות המשימה.

בראש השלט נמצא שעון עצר דיגיטלי המופעל באמצעות כפתור ירוק, ויש להפעילו מיד לאחר דברי ההסבר של המשימה. חשוב לעמוד בזמני ההפעלה בכל תחנה. כדי שקבוצות יוכלו לפעול ברציפות בזו אחר זו, מוקצבות 15 דקות לפעילות בכל תחנה. פרק הזמן הזה כולל הסבר של המדריכים, תכנון וביצוע.

תחלופת קבוצות:

תחנות הפעילות, לרבות הספסל המוצל, מיועדות לקבוצה הפעילה בתחנה בלבד. כדי לאפשר את פעולתן של קבוצות אחרות, אין לשהות בתחנה מעבר למשך הפעילות בה. יש להקפיד על עמידה בזמנים ולפנות את התחנה בזמן. אם לאחר הפעילות מבקשים לנתח אותה ולדון בהרחבה בערך של התחנה, יש להתרחק מהמקום כדי לא להפריע לקבוצה הבאה. כדי לאפשר למשתתפים לחוות את המשימה ולהפיק ממנה ערך, כדאי להרחיב את הדיון בתחילת הפעילות (לפני סרט הפתיחה) או בסופה (לאחר המיצג המסכם).

חלוקת הקבוצה לצוותים:

הפעילות נועדה לקבוצות בנות 50 משתתפים לכל היותר. קבוצות המונות עד 25 משתתפים יכולות לבצע את המשימה כצוות אחד, אולם אם הקבוצה מונה יותר מ-25 משתתפים, בשתי התחנות הראשונות יש לחלקה לשני צוותים – צוות אחד יתחיל במשימה והאחר יצפה. במחצית הזמן המוקצב למשימה הצוותים יתחלפו. הצוות הממתין יונחה להתבונן ולתכנן מהלכים טובים לקידום המשימה בתורו.

המלצה:

בקבוצות המחולקות לשני צוותים אפשר לקרוא לצוותים על שם גדוד הפלמ"ח וגדוד המוריה, שלחמו בקסטל, ולהסביר את מעורבותם של כל אחד מהגדודים בקרבות. הסברי המשימות: דברי ההסבר צריכים להיות קצרים וברורים. אם ההסבר אינו ברור למדריך – הוא לא יהיה ברור לקבוצה, ולכן חשוב להבין את הכללים מראש. מומלץ לבקש מאחד המשתתפים להקריא את ההנחיות הכתובות בשלט ולהמחיש אותן באמצעות שני משתתפים נוספים.

תוכן ערכי:

כדי להפיק את מרב הערך מביצוע המשימה ולהימנע מכך שהמשימה תיתפס כמשחק, הכנו עבורכם דברי מבוא לכל משימה, המקשרים בין הערך המיוצג בתחנה ובין קטעים מן הקרבות. כמו כן תמצאו כאן גם שאלות מומלצות לדיון בסוף המשימה. בתחנות עצמן מופיעים אזכורים של תכנים רלוונטיים כמו נקודות על הדרך לירושלים, יישובים בזירת הקרבות, מילים נרדפות ל"רעות" ועוד. השתמשו בתכנים אלו בעת ההדרכה ועודדו את חברי הקבוצה להתייחס אליהם.

תמיכה מחדר הבקרה של האתר:

בכל תחנה, בסמוך לכפתור ההפעלה של שעון העצר, מצוי לחצן אינטרקום כסוף. לחיצה עליו תפעיל קריאה לחדר הבקרה. כך ניתן להתקשר לחדר הבקרה בעת הצורך, אולם יש להימנע מלחיצות מיותרות – הפעלת האינטרקום גורמת להשמעת צליל עד למתן מענה, והפעלה מיותרת עלולה לפגוע בהדרכה.

זכרו – אתם מבקרים באתר הנצחה. הקפידו לכבד את המקום בהתנהגות הולמת.

סרט פתיחה

1 | דרך הנחישות

הצצה אל התחנה בפעולה לינק לסרטון

ב-29 בנובמבר 1947, מיד לאחר החלטת האומות המאוחדות על חלוקת הארץ, פרצה מלחמת העצמאות. פעולות האיבה הערביות התמקדו בניסיונות לנתק את ירושלים, את הנגב ואת הגליל ממרכז הארץ. שיירות עם מזון, מים, דלק ותחמושת נשלחו לירושלים הנצורה דרך הכביש היחיד לירושלים, שעבר דרך יעזור, רמלה, לטרון ושער הגיא. בכביש זה התמקדו ההתקפות הערביות על שיירות האספקה.

נחישותם של הלוחמים ודבקותם במשימה, למרות המכשולים והקושי, אפשרו לשיירות להגיע לירושלים הנצורה.

תחנת "דרך הנחישות" היא מסלול שכיוונו ממערב למזרח והוא מדמה את הדרך אל העיר – ואכן, ממזרח לתחנה ניתן לראות בבירור את העיר ירושלים. על גבי המסלול מונחים תשעה לוחות עץ ניידים. המשתתפים נדרשים לעמוד על הלוחות ולעבור את המסלול לכל אורכו, כשהם מקדמים כל העת את הלוחות אל קדמת המסלול.

במשימה זו יוכלו חברי הקבוצה לבחון את נחישותם כקבוצה וללמוד כיצד נחישות ושיתוף פעולה מובילים להצלחה – במקרה זה, להמשיך ולהתקדם בדרך לירושלים למרות הקשיים.

הוראות המשימה

לפניכם "דרך הנחישות". הדרך מחולקת למקטעים על פי נקודות ציון בדרך לירושלים. כאן תיבחן נחישותה של הקבוצה, הנדרשת להתקדם בדרך לירושלים או ממנה.

המטרה:

על הקבוצה לעבור מקטעים רבים ככל האפשר בזמן הקצוב לה.

הכנה:

- אם בקבוצה יש יותר מ-25 משתתפים, יש לחלקה לשני צוותים (הזמן הכולל העומד לרשות הקבוצה נותר ללא שינוי).
- ודאו שכל לוחות העץ מוצבים בצד אחד של המסלול וצמודים זה לזה. כדי לחסוך בזמן, במקום להניע את כל הלוחות לפני המשימה אל הקצה המערבי של המסלול אפשר להשאירם בקצה המזרחי, ולבצע את המשימה ממזרח למערב (גם השיירות שעלו לירושלים ירדו ממנה באותה הדרך).
- הציגו את הפתיח – סיפור השיירות.
- קראו את הנחיות הפעילות מעל גבי השלט והדגימו אותן באמצעות שניים מחברי הקבוצה.
- הקציבו לקבוצה שתי דקות לתכנון.
- התחילו בביצוע המשימה – הפעילו את שעון העצר. **לרשותכם עומדות 8 דקות.**

הוראות להנחיית הקבוצה

עמדו על הלוחות, 2-3 אנשים על כל לוח. לוחות שייוותרו ללא שחקנים לא ישמשו אתכם ויש להתעלם מהם ולהשאירם מאחור. כדי להתקדם בדרך עליכם להניע את לוחות העץ קדימה על המסלול, כאשר כל חברי הקבוצה עומדים על הלוחות. אין לרדת מלוחות העץ ואין להיעזר בדופנות המסלול. כל מקטע שתעברו יזכה את הקבוצה ב-10 נקודות. לשם כך חייבים כל חברי הצוות לעבור את המקטע.

לתשומת לב המדריכים:

- ניתן להסב את תשומת לב המשתתפים לתחנות בדרך לירושלים, המצוינות לאורך מסלול ההתקדמות.
- כאשר הקבוצה מחולקת לשני צוותים, הצוות הראשון יחל במשימה והצוות השני יצפה בו ויתכנן כיצד לפעול. במחצית הזמן (כלומר כששעון העצר מראה 4 דקות) הצוותים מתחלפים, והצוות השני ממשיך מהנקודה שאליה הגיע הצוות הראשון.

זמנים

לרשותכם 2 דקות לתכנון ו-8 דקות לביצוע המשימה. עם סיום התכנון, לחצו על כפתור ההפעלה הירוק והפעילו את שעון העצר.

כללי בטיחות

- יש להניע את לוחות העץ בזהירות.
- אין לדלג בין הלוחות.

שאלות לדיון בסיום המשימה:

1. מה היה האתגר המרכזי שעמד בפנינו וכיצד התגברנו עליו?
2. כיצד נחישות באה לידי ביטוי בביצוע המשימה?
3. באילו מצבים בחיי היומיום נדרשת מאתנו נחישות?

2 | קיר הרעות

הצצה אל התחנה בפעולה
לינק לסרטון

בלילה שבין ה-2 וה-3 באפריל כבשה את הכפר ואת המשלטים הסמוכים פלוגת פלמ"ח מגדוד הפורצים, בפיקודו של אליהו סלע. על ההתקפה וראשית הקרב סיפר יעקב סלמן, מפקד פלוגת החי"ש במקום: "הקרב סביב המוצבים ההיקפיים נמשך כל הלילה וברביעי בחודש. בקשתו של מפקד פלוגת החי"ש לקבל סיוע בלוחמים נוספים ובהחלפת לוחמיו הפצועים והתשושים נדחתה, וכוחותיו נאלצו להמשיך להתארגן להגנת המרחב".

ערך הרעות והערבות ההדדית הם שאפשרו ללוחמים להתמיד בקרב למרות התנאים הקשים בשטח.

הוראות המשימה:

לפניכם קיר הרעות, שלאורכו תלויים חבלים. כאן תתנסו בכוחה של הרעות בין בני אדם ותכירו את ערכה ואת חיוניותה להשגת המטרה.

המטרה:

על הקבוצה לעבור מקצהו האחד של הקיר לקצהו השני. כל משתתף נדרש לפרוץ את הדרך עבור חבריו לקבוצה.

הכנה:

- אם בקבוצה יש יותר מ-25 משתתפים, עליהם להתחלק לשני צוותים (הזמן הכולל העומד לרשות הקבוצה נותר ללא שינוי).
- הציגו את הפתיח: מהי רעות? במה היא שונה מחברות? הפנו את תשומת לב המשתתפים למילים הכתובות על גבי הקורה העליונה (מסירות, ערבות הדדית, אחווה, חברות עמוקה...). ספרו את סיפור הקרב הנזכר מעלה, קרב ה-2 באפריל.
- קראו את הנחיות הפעילות מעל גבי השלט והדגימו אותן באמצעות שניים מחברי הקבוצה.
- הקציבו לקבוצה שתי דקות לתכנון.
- בסיום ההנחיה הפעילו את שעון העצר והתחילו במשימה.
- התחילו בביצוע המשימה – הפעילו את שעון העצר. **לרשותכם עומדות 8 דקות.**

הוראות להנחיית הקבוצה:

כדי לנוע לאורך קיר הרעות יש ליצור רצף של משתתפים האוחזים בחבלים. כל משתתף שעולה על קורת הבטון בנקודת ההתחלה נעזר בחבלים כדי לדלג על פני קודמיו ונעמד לצד החבל הראשון הפנוי. לאורך כל המשימה יש לשמור על רצף בין העומדים על הקורה, מבלי שיוותרו ביניהם מקומות פנויים. המשתתף הראשון עולה על הקורה ואוחז בחבל הראשון. המשתתף השני עולה על הקורה, עובר את המשתתף הראשון מבלי לרדת מהקורה, ואוחז בחבל הבא. המשתתף השלישי עובר את שני המשתתפים הראשונים בעזרת החבלים ואוחז בחבל הפנוי הבא, וכך הלאה. כשכל המשתתפים עומדים על הקורה ברצף, המשתתף הראשון – העומד בנקודת ההתחלה על הקורה – מדלג ועובר על פני כל המשתתפים, עד שיגיע לחבל פנוי. אחריו יעבור המשתתף השני, וכך הלאה לפי הסדר, עד שכל המשתתפים מגיעים לקצה הקורה ויורדים ממנה.

כללים:

- יש לשמור על רצף משתתפים לאורך כל נתיב התנועה.
- משתתף שנפל מן המסלול חוזר לנקודת ההתחלה.
- אין לעלות על הקורה מאמצע המסלול.
- אין לגעת זה בזה במהלך המעבר בין החבלים, ואין לגעת בקורת העץ העליונה.

זמנים:

לרשותכם 2 דקות לתכנון המשימה ו-8 דקות לביצועה. עם סיום התכנון, לחצו על כפתור ההפעלה הירוק והפעילו את שעון העצר.

כללי בטיחות:

- אין לטפס על קורות העץ.
- יש להשתמש בחבלים אך ורק לפי הנחיות המשימה.

שאלות לדיון בסיום המשימה:

1. כיצד פעלתם על מנת לאפשר למשתתפים אחרים לעבור במסלול?
2. כיצד רעות באה לידי ביטוי בביצוע המשימה?
3. איזו תחושה הותירה בכם ההתנסות במשימה זו?
4. מה חשיבות הפעולות שנקטתם ליחסים בין בני אדם בעת שהם עומדים מול משימות ואתגרים?
5. מה נוכל לקחת להמשך הדרך ממשימה זו ומסיפורם של הלוחמים?

3

מנהיגות (רוח המפקד)

הצצה אל התחנה בפעולה
לינק לסרטון

הדרמה הגדולה של הקרב התרחשה במעשה הנסיגה של הלוחמים בלילה שבין ה-7 ל-8 באפריל. החלטת המפקדים להישאר בבסיס האש כדי לאפשר את נסיגתם של הלוחמים יצרה נורמת לחימה חדשה. בשלב זה ניתנה פקודתו של מפקד כיתת הפלמ"ח שהגיע למקום, שמעון אלפסי: "הטוראים ייסוגו, המפקדים יחפו על נסיגתם".

בקרב הנסיגה התגלתה רוח המפקד במלוא עוצמתה, כאשר המפקדים הורו לחייליהם לסגת בעת שהם עצמם נשארו מאחור לחפות על הנסיגה.

הוראות המשימה:

לפניכם מגרש ובו 30 לוחות עץ המדמים עמדות משדה הקרבות בדרך אל העיר. בתחנה זו תוכלו להתנסות ולהכיר בכוחה של מנהיגות להוביל להצלחה.

המטרה:

על המנהיג להוביל את קבוצתו לתפוס עמדות רבות ככל האפשר.

הכנה:

- חלקו את הקבוצה לשני צוותים (לא משנה מה גודלה של הקבוצה).
- הציגו את הפתיח: ספרו את סיפורו של שמעון אלפסי.
- קראו את הנחיות הפעילות מעל גבי השלט והדגימו אותן באמצעות שניים מחברי הקבוצה.
- בסיום ההנחיה הפעילו את שעון העצר והתחילו במשימה. לרשות המנהיג עומדות 3 דקות לתכנון ועוד 2 דקות למיקום אנשיו על הלוחות ולספירת הלוחות.

הוראות להנחיית הקבוצה:

כל צוות בוחר לעצמו מנהיג ומתייצב בקו ההתחלה באחד מצדי הרחבה. המנהיג מתכנן עם צוותו כיצד לתפוס עמדות רבות ככל האפשר. כדי לתפוס עמדה יש ליצור רצף אנושי בין נקודת ההתחלה ובין העמדה, באמצעות מגע ביד או ברגל במשטחי העמדות. שימו לב: על חלק מן העמדות כתובים שמותיהם של יישובי האזור, שהיו בזירת הקרב בימי המלחמה וקיימים גם היום. אחד מחברי הצוות חייב לגעת בקו ההתחלה. עמדה שנוגעים בה חברים מצוותים שונים תינתן לצוות שמחזיק בה נקודות מגע רבות יותר. מותר לדרוך על החצץ.

כללים:

- אם קבוצתכם קטנה מ-15 משתתפים, השתמשו בחצי מגרש (חצי המגרש מסומן באמצאות פס עץ החוצה מדרום לצפון)
- לאחר הסבב הראשון יש להפיק לקחים, לחזור על המשימה ולנסות לשפר את הישגי הקבוצה.
- כדי להימנע ככל האפשר מערבוב בין חברי הצוותים במהלך תפיסת העמדות, החברים בכל צוות ינועו באותו הכיוון (כלומר – אם נקודת המוצא של הצוות היא קו ההתחלה המזרחי, בעת הפעולה ינועו כל חברי הצוות מערבה ויתפסו את העמדות בכיוון זה. כך ייקל על המנהיגים להבחין בין הצוותים ולספור את העמדות שתפס הצוות שלהם.

זמנים:

הפעילו את שעון העצר מיד בתום דברי ההסבר. לרשותכם עומדות 3 דקות לתכנון ו-2 דקות להצבת המשתתפים במקומותיהם ולספירת הלוחות. בהתחשב בלוח הזמנים יש לחזור שוב על המשימה על מנת להשתפר.

שאלות לדיון בסיום המשימה:

1. כיצד הפך מנהיג הקבוצה לכזה? האם נבחר, התנדב או נודב?
2. במה סייעו הנחיותיו של המנהיג להצלחתכם כקבוצה?
3. אילו תכונות נדרשות ממנהיג על מנת להניע את קבוצתו לפעולה למען המטרה?
4. מה נוכל לקחת להמשך הדרך ממשימה זו ומסיפורם של הלוחמים?

כשתעזבו את התחנה ותגיעו אל צומת הדרכים, היכנסו לתעלת הקשר (תעלות הקשר נחפרו לאחר מלחמת העצמאות ע"י צה"ל). לכו בעקבות החצים והגיעו לשני הבונקרים. התאורה בבונקרים מועטה ובאחד מהם צפויים קולות ירי, ומומלץ להציג זאת מראש לקבוצה. החוששים ממקומות אפלים או מרעש יכולים לעקוף את הבונקרים, להמתין בחוץ ולפגוש את שאר חברי הקבוצה בסלע ההנצחה.

4 | אמינות (בבונקר)

הצצה אל התחנה בפעולה
לינק לסרטון ▶

כוחות הפלמ"ח וההגנה שפעלו במקום השתמשו בבתים ובמתקני הכפר כבעמדות ביצור. על איכות הביצורים בתקופה אפשר ללמוד מדוח הסיכום של הקרב: "היה הכרח להגביר את העמדות ולא היו אנשים. המקום אינו מבוצר, חסרה גדר, קשר בין עמדות אין. לא תעלות גישה ולא טלפונים". כל אלו מחדדים את חשיבותה של העברת מידע אמין ומהימן בין הלוחמים בתנאי השטח הקיימים.

הוראות המשימה:

בעוד שניות אחדות תגיעו לבונקר הקשר ושם תהיו מוגנים, אך המתקפה על ההר צפויה בכל רגע! במשימה זו תבוא לידי ביטוי אמינות חברי הקבוצה: האם תעבירו את המסרים הנכונים לחבריכם בזמן אמת ובתנאים מאתגרים?

המטרה:

לעצור את המתקפה ולהזעיק תגבורת באמצעות הפעלת מערכת הקשר של הבונקר מהר ככל האפשר.

הכנה:

- הכינו את המשתתפים לחושך ולקולות הירי.
- בחרו צוות חלוץ, שיביא את התשובות הנכונות לקבוצה שעונה על השאלות.

הוראות להנחיית הקבוצה:

כשתיכנסו אל הבונקר, חיישן יזהה את תנועתכם ויפעיל את רעש הירי, הממחיש את השהייה בבונקר בזמן קרב. כעבור שניות אחדות יישמעו הנחיות המשחק באופן אוטומטי: "שלום,

הגעתם לעמדת האמינות.

עמדת הבונקר מורכבת משני מתחמים. באחד שאלות ובשני רמזים ותשובות.

במתחם בו אתם נמצאים מוצבות שאלות. לכל שאלה יש ארבע תשובות ורק אחת נכונה.

לחיצת כל המשתתפים בו זמנית על התשובות הנכונות, על פי הנחיית מוביל הקבוצה, תביא להצלחה במשימה.

מי שאינו עונה על שאלה, ישמש כחבר בצוות חלוץ.

צוות חלוץ שימו לב: עליכם להגיע אל מתחם הבונקר השני ולקרוא את הרמזים והתשובות. באחריותכם לסייע ולספק מידע אמין ונכון לעונים.

תפקיד המדריכים בנקודה זו הוא לסייע לקבוצה לעלות על הכשלים ולכוון לתשובות הנכונות.

כשהמשימה מבוצעת כהלכה, יישמע החיווי "הצלחתם במשימה". אם הזמן תם והקבוצה לא הצליחה במשימה, יישמע החיווי "תם הזמן". לרשותכם 6 דקות.

בדרך למיצג הקרב - תחנה אחרונה בדרך הערכים

בסיום המשימה בעמדת האמינות תעלה הקבוצה דרך סלע ההנצחה, הנושא את שמות הנופלים בקרבות הקסטל ובסביבתו. אחד מלוחות ההנצחה מוקדש לנופלים האלמונים. מאחר שהתחנה הבאה היא מיצג הקרב, המספר את סיפור הקרב ומחבר יחד את כל הנקודות, מומלץ להראות כאן למשתתפים את שמות הנופלים שמוזכרים בסרט, כמו שמעון אלפסי, וכן את לוחית ההנצחה לנופלים האלמונים.

לאחר הצפייה במיצג תמה מגבלת הזמנים ותוכלו לתכנן את המשך ההדרכה כפי שתחפצו. שימו לב שיש לחזור אל מגרש החנייה בדרך הנופית ולא בדרך הערכים (לאורך התחנות).

נספח: שאלות ותשובות בתחנת האמינות (בונקר)

להלן רשימת השאלות המוצבות בבונקר הראשון, וכן התשובות והרמזים הקשורים אליהן, המצויים בבונקר השני.

על שם מה נקראת הגבעה?

1. הפחה הטורקי עימאד עבד-אל-קסטל
2. היישוב החשמונאי העתיק "כסה טל"
3. הסגן של גנרל אלנבי, ג'ורג' א' קסטל

4. **מבצר הצלבנים "קסטלום בלוואר" (מבצר יפה נוף)**

מה יש מסביב לירושלים?

1. מגדלים
2. **הרים**
3. גבעות
4. שפע דרכים

כמה פעמים עבר הקסטל מיד ליד?

1. פעם אחת
2. פעמיים
3. **שלוש פעמים**
4. ארבע פעמים

כמה דרכים מובילות לירושלים?

1. **מעטות**
2. רבות
3. כל הדרכים
4. דרך אחת

היכן עוברת הדרך העיקרית המחברת את ירושלים למישור החוף?

1. על גבעת הקסטל
2. חצי קילומטר צפונה לקסטל
3. חצי קילומטר דרומה לקסטל
4. **למרגלות הקסטל**

מדוע היה חשוב לכבוש את הקסטל?

1. **כדי לאפשר לשיירות האספקה להגיע לירושלים**
2. כדי לקבוע את קו הגבול המזרחי של ישראל
3. הקסטל היה מטרה חשובה בפני עצמה
4. כדי להגן על תושבי מבשרת ציון

כמה תושבים יהודים היו נצורים בירושלים ערב מלחמת העצמאות?

1. 60,000
2. **100,000**
3. 120,000
4. 200,000

בתום הקרבות, הקסטל

1. נשאר בידי הערבים
2. **נשאר בידי כוחותינו**
3. עבר לידי כוח האו"ם
4. היה חלק מממלכת ירדן עד 1967

מי פיקד על מבצע הראל?

1. משה דיין
2. **יצחק רבין**
3. דוד בן גוריון
4. רפאל איתן

הדרך שנסללה לירושלים במלחמת העצמאות הייתה

1. דרך תאילנד
2. **דרך בורמה**
3. דרך המלך
4. דרך השלום

מה הגיע לירושלים במהלך מבצע הראל?

1. עשרות משאיות ציוד
2. מאות משאיות ציוד
3. טנקים ומטוסים
4. ההראליות – תותחים קטנים שהיו שדרוג של הדוידקות

מהי "רעות"?

1. נאמנות
2. אמון
3. ערבות הדדית
4. שילוב כל התשובות

מה קרא המ"מ שמעון אלפסי, בעת המתקפה הערבית על הקסטל?

1. "הטוראים ייסוגו והמפקדים יישארו לחפות"
2. "אחריי"
3. "טוב למות בעד ארצנו"
4. "מצדה לא תיפול שנית"

מי המנהיג הערבי שנהרג בקרב על הקסטל?

1. חאג' אמין אל-חוסייני
2. עבד אל-קאדר אל חוסייני
3. פאוזי קאוקג'י
4. צלאח א-דין אל-איובי

כמה הרוגים יהודים נמנו בקרבות על הקסטל?

1. 29
2. 31
3. 35
4. 39

מהי קריאת ה"פזעה"?

1. תדהמה
2. הזעקה
3. נקמה
4. מבוכה

מה הייתה הבעיה עם בית הקפה של אבו ג'ורג'?

1. סירב לתת שירות לחיילי צה"ל
2. שימש עמדת ירי על שיירות האספקה לירושלים
3. המחיר היה שערורייתי
4. זה היה שם קוד לבסיס הערבי על הקסטל

5 | מיצג כ | הקרב

הסיפורים שמאחורי הקלעים באתר הקסטל

אדריכלות נוף

שלמה אהרונסון, אדריכל הגן, יצר מסלול סרפנטינות שנועד לדמות את דרך "שבע האחיות" – הציר היורד מאזור הקסטל למוצא עילית ובו עברה הדרך הישנה לירושלים. מסלול ההליכה מדמה וממחיש את העלייה הרגלית התלולה לבירה בימי העבר, אז הייתה הדרך קשה ומורכבת. המסלול המזוגזג שובר את השיפוע החד אך גם מאריך את ההליכה.

הדרך הנופית

בהמשך למסלול האקטיבי והאינטראקטיבי החדש קיים בגן מסלול נופי המאפשר למטיילים ליהנות מחוויה מתמשכת מבלי שיידרשו לעלות ולרדת באותה הדרך. הדרך הנופית, שמקבילה למסלול המורשת, מוסיפה אלמנט טיולי לביקור ומציגה למבקרים לא רק את המורשת אלא גם את הנוף והצמחייה שבמקום – פריחת לוטם וכרכום בעונה המתאימה וגיאופיטים שמועתקים לגן מסביבותיו. במעלה הגבעה, בתחילתו של השביל הנופי, נמצאת תצפית ע"ש דב פייט, חייל בפלמ"ח שהגן על השיירות העולות לירושלים. מנקודה זו ניתן לצפות לכיוון מערב, אל סביבותיה של אבו גוש, שם נמצאת זירת ההתרחשויות של השיירות העולות אל העיר. מכאן נראים בבירור היישובים שלאורך הדרך, הן היישובים שעמדו בקרבות והן היישובים החדשים שצמחו לאחר המלחמה. ירושלים גדלה והתרחבה כמו שלוחמי הקסטל רק יכלו לחלום. מנקודה זו נראים כביש 1 המתרחב והסואן, העובר דרך היישוב מוצא, ומסילת הברזל על גבי הגשר המרשים החוצה את עמק הארזים. הדרכים הנגישות והפתוחות הללו לא עמדו לרשותם של לוחמי תש"ח.

טבע

כדי לשמור על כיפה פתוחה, כפי שהייתה הגבעה בעת הקרבות, אין בגן נטיעות משמעותיות, אך האזור משמש לקליטה של גיאופיטים ובצלים הנאספים משטחים סמוכים שנעשות בהם עבודות תשתית.

נוסף על הגיאופיטים, באזור הרי יהודה יש מינים אדומים – מינים הנמצאים תחת איום מתמיד וסכנת הכחדה – וגם הם מועתקים לגן וזוכים להגנה ולבקרה. מתוכם נבחרו במיוחד מיני צומח שצבעם אדום, ובהם כלניות, נוריות ודם המכבים, המזוהה עם יום הזיכרון ומזכיר כי מדובר באתר הנצחה ללוחמי האזור. כל אלו פורחים בעונת האביב ובתחילת חודש אפריל, סמוך למועד התרחשות הקרבות.

בעבר ניטעו בגן פרטים בודדים של ארזים, שאינם אופייניים להרי יהודה. קק"ל נטעה בגן אורנים. עם השנים התכסתה הגבעה באורנים, עד שבשנת 2012 נעשתה כריתה יזומה שלהם, למעט אורנים בודדים שהושארו במכוון. כריתת האורנים נעשתה מטעמים אקולוגיים – עקב תכונות ההשתלטות שלהם על שטחים, החומציות במחטים יוצרת שטח מתחתם ("מדבר אקולוגי") שלא מאפשר לצמחייה אחרת לגדול.

בכל קיץ נשרפו האורנים וההר הפך שחור. לאחר הכריתה נפסקו השריפות, ההר חזר להתפתח

ארכיאולוגיה וממצאים

בשנות ה-50, כשהשטח היה עדיין מוצב צבאי, נהרסו רבים ממבני הכפר. במקום נמצאו ממצאים רבים כגון מקלע ישן ותחמושת מתקופת המלחמה, אולם הפריטים הללו מתפוררים ואינם במצב המאפשר תצוגה לקהל.

המבנה היחיד העומד על תלו הוא בית המוכתר, הניצב בנקודה הגבוהה ביותר בגן. מרפסת התצפית המודרנית נבנתה על שרידי הבית הישן בעל הקמרונות המאפיינים בתים ערביים.

בשנות ה-80, כשהוקם אתר הזיכרון הלאומי בגן, נמצאו במהלך העבודות בורות מים שונים. מרבית הבורות נסתמו. אחד הבורות, שעתה ייפתח לראשונה לקהל הרחב, שימש ככל הנראה עוד מהתקופה הצלבנית (אם כי התארוך הארכיאולוגי הוא בגדר הערכה בלבד, שכן השטח לא נחפר מעולם בחפירה ארכיאולוגית מסודרת). במקום נמצאו שאריות של רצפה מהתקופה העות'מאנית ולכן הועלתה ההשערה שהבור עשה שימוש משני בחלל שהיה קיים קודם לכן. בסביבות המאה ה-19, ואולי אף קודם לכן, שימש הבור כנראה כבית בד.

הכרמים החדשים בהרי יהודה

מן התצפית הצופה צפונה, לעבר מעלה החמישה וקריית ענבים, ניתן לראות את הכרמים החדשים שבהרי יהודה. בשנים האחרונות חוזרת החקלאות להרי יהודה דרך ענף הגפנים ותעשיית היין. שטחים רבים של עמותות חקלאיות ומושבים, שטחים שאינם פעילים או מפותחים, מוסבים לשטחי חקלאות פעילים.

ההתעוררות החקלאית מובילה להתנגשות עם רשות הטבע והגנים, האמונה על שמירת ערכי הטבע. הפיתוח החקלאי פוגע בשטחי מחייה של אוכלוסיית חי מגוונת הכוללת גם צבאים. פיתוח הכרמים מפקיע את שטחי המחייה ואת צירי התנועה של אוכלוסיית בעלי החיים.

הבעיה בולטת בעיקר באזור בית נקופה, שם גידור הכרמים ותיחום השטח קוטע את מעבר בעלי החיים: גדר הפרדה מצפון וכביש מס' 1 מדרום יוצרים חיץ בין השטחים הפתוחים ממזרח (עמק הארזים) ובין השטחים ממערב (ארץ הכפירה). לצבאים החיים סביב הכרמים אין חלופה של מזון. הם זקוקים לחורש טבעי שמורכב מרחבי עלים ולאזור עשבוני, המהווה את מקור המזון העיקרי שלהם. אולם רוב השטח סביב הכרמים נטוע ביערות מחטניים של קק"ל, ואלה יוצרים מדבר אקולוגי בבית הגידול של חיות הבר ופוגעים בצבאים. בשל מיעוט עצי החורש הטבעי ומיעוט העשבוניים תחת האורנים נוצרת סביבה לא מתאימה לשיחור מזון לצבאים. לכן הם מעדיפים את העלווה של הגפנים.

הבעיה הנוגעת לשני הגורמים – הן לרשות הטבע והגנים והן לחקלאי האזור – דרשה מחשבה משותפת והולידה פתרונות ישימים שיאפשרו לשני הצדדים להתקיים ולפעול. חלק משטחי הכרמים לא גודרו במכוון, וחלק משמשים חלקות ביקורת הכוללות ניטור מצולם. זוהי פשרה ולא פתרון מושלם, אבל הצדדים מבינים כי עליהם לפעול יחד.

רשימת קריאה בנושא הקרב על הקסטל

מחקרים

אביזוהר, מאיר. מוריה בירושלים בתש"ח: גדוד החי"ש הראשון בקרבות ירושלים. לוד: מחברות לספרות, 2002.

מחקר כולל ומקיף על פעילות גדוד מוריה של חטיבת עציוני במרחב ירושלים. בספר מופיעה גרסת לוחמי החי"ש לקרבות בקסטל.

בן-אריה, יהושע (עורך). מלחמת העצמאות 1947–1949. ההיסטוריה של ארץ ישראל, כרך י'. ירושלים: כתר, 1983.

ספר המציג תמונה רחבה וכוללת על מלחמת העצמאות, ובכללה התייחסות למערכה המדינית, לשלבים השונים במלחמה, ליחסי הכוחות ועוד. בחלק ג' מוצגת סקירה מקיפה של ד"ר מאיר פעיל על המערכה הצבאית מראשית הקרבות (נובמבר 1947) ועד הסכמי שביתת הנשק (מרס 1949).

גולני, מוטי. ציונות ללא ציון: המדיניות הציונית בשאלת ירושלים 1937–1949. תל אביב: האוניברסיטה המשודרת, 1992.

מחקר יסוד על מקומה של ירושלים בעשייה הציונית בעשור האחרון לפעילות המנדט בארץ ישראל. מן המחקר ניתן ללמוד על שינוי הגישה ביחס לירושלים ועל השלבים השונים בגיבוש ההחלטה על הצורך להיאבק על העיר ועל הדרך אליה.

לוי, יצחק (לויצה). תשעה קבין: ירושלים בקרבות מלחמת העצמאות. תל אביב: מערכות, 1986.

מחקר כולל ומקיף של לוחם הש"י (שירות הידיעות של ההגנה), מי שהיה מפקד מחוז ירושלים בסוף המלחמה. המחקר, המבוסס על מקורות ארכיוניים, מתאר בפירוט רב את המלחמה בתוך ירושלים ואת הקרבות במרחב העיר ובדרך אל העיר.

מרקוס, מנחם. הרי ירושלים: סקר נוף ומסלולי טיול. רשות שמורות הטבע, 1993.

הספר פורש סקירה גאוגרפית מקיפה על מרחב הרי ירושלים. בספר מידע היסטורי על יישובים שהיו במרחב בתקופות שונות. צבי, 1983.

נאור, מרדכי (עורך). ירושלים בתש"ח – מקורות, סיכומים ופרשיות. ירושלים: יד יצחק בן-קובץ מחקרים וחומרי עזר המתארים היבטים שונים של המערכה בירושלים. הקובץ כולל התייחסות להיבטים האזרחיים ולהיבטים הצבאיים של המערכה על השליטה בעיר.

פעיל, מאיר. "המערכה הצבאית: 30 בנובמבר 1947–10 במארס 1949". בתוך יהושע בן-אריה (עורך), ההיסטוריה של ארץ ישראל: מלחמת העצמאות (1947–1949), כרך י'. ירושלים: כתר, 1983.

מאמר מקיף על הפעילות הצבאית במרחב ארץ ישראל טרום הפלישה של צבאות ערב ואחריה. הסקירה ערוכה על פי נושאים ועל פי לוח הזמנים של המלחמה.

קרק, רות ואורן-נורדהיים, מיכל. ירושלים וסביבותיה: רבעים, שכונות וכפרים 1800–1948. ירושלים: אקדמון, תשנ"ה.

בספר ניתן למצוא נתונים רבים על הכפר קסטל – מספר תושביו בתקופות שונות, גודל הנחלות ועוד. ייחודו בסקירה המקיפה שהוא נותן על כפרי מרחב ירושלים ובהתייחסותו לסוגיות הבעלות על הקרקע, המבנים בכפר, תנאי החיים ועוד.

KHALIDI, WALID (ED). ALL THAT REMAINS: THE PALESTINIAN VILLAGES OCCUPIED AND DEPOPULATED BY ISRAEL IN 1948. WASHINGTON: INSTITUTE FOR PALESTINE STUDIES, 1992.

סקירה מקיפה על הכפרים הערביים שננטשו או נהרסו במהלך מלחמת העצמאות. הסקירה מבוססת על מגוון רחב של מקורות וכוללת נתונים על גודלם של היישובים, מספר תושביהם ועוד.

ספרי זיכרונות ויומנים

בן-גוריון, דוד. יומן מלחמה: קטעים מתוך פנקס רשימות מארס–אוגוסט 1948. תל אביב: מערכות, תשי"ט.

קטעים מתוך יומנו האישי של בן גוריון. ביומן ניתן למצוא עדות לדיונים שנערכו אצל בן גוריון בנוגע למלחמה, ובפרט בנוגע לקרבות על הדרך לירושלים ובירושלים עצמה.

טבנקין, יוסף. המפנה במלחמת העצמאות: עדויות ותעודות. רמת אפעל: יד טבנקין, 1989.

עדותו של מפקד גדוד בפלמ"ח על הקרבות במרחב ירושלים בתקופה. בספר מידע רב על פעילות הפלמ"ח בגזרות השונות של המלחמה על הדרך לירושלים.

שאלתיאל, דוד. ירושלים תש"ח. תל אביב: משרד הביטחון, 1981.

עדות מפקד מחוז ירושלים של ההגנה על הפעולות הצבאיות שנערכו בגזרתו במהלך המלחמה

קישור לאוגדן
ההדרכה

הולכים בשביל הערכים

אתר לאומי הקסטל

02-5955012

gl-kastel@npa.org.il

כתיבה: טובית ניזר

אדר סטורו מליחי

שכתוב ועריכה לשונית: לידר ארצי

עיצוב גרפי: מיכל סקלאי

צילומי סטילס: רפי קוץ

צילומי סירטונים: יוסי ליאון